

Lector univ. dr. Gabriela Kelemen

Facultatea de Stiinte ale Educatiei, Psihologie

si Asistenta Sociala

Universitatea "Aurel Vlaicu" din Arad

Romania

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.475-493

Originalan naučni rad

**EDUCAȚIA SUPRADOTAȚILOR ȘI CÂTEVA PROBLEME
DE ETICĂ
THE GIFTED CHILDREN EDUCATION AND SOME
ETHICAL ISSUES**

"Prin gifted education se respectă natura divină a omului și nu omul-marfă, omul de consum. Noi promovăm omul creator, omul capabil să-și dezvolte potențialele."
(Florian Colceag, Președinte IRSCA Gifted Education.)

Copiii supradotați reprezintă o categorie aparte, ei se prezintă ca având înalte calități intelectuale și o capacitate de gândire analitică care depășește nivelul copiilor de aceeași vârstă. Conceptul de supradotare se referă la capacități intelectuale dezvoltate peste medie la care se adaugă și alte abilități superior dezvoltate. S-a renunțat de mult la ideea că supradotarea se manifestă doar ca o dezvoltare excepțională a inteligenței. În urma studiilor întreprinse s-a ajuns la anumite concluzii, ce prefigurează câteva puncte de vedere care trebuie luate în considerare. Distingem astfel câteva interpretări ale supradotării din perspectivă pedagogică, psihologică, socială și biologică.

Din punct de vedere pedagogic supradotarea se referă la capacitatea peste medie a unui copil de a învăța rapid și cu ușurință un volum de cunoștințe propus grupului de copii de aceeași vârstă din care el face parte.

Din punct de vedere psihologic se consideră că supradotarea presupune un nivel al vârstei mentale superior celui cronologic (biologic).

Din punct de vedere social supradotarea presupune obținerea unor rezultate deosebite, utile din punct de vedere social

și pe care supradotatul le poate obține datorită înzestrării sale speciale.

Din punct de vedere biologic supradotarea presupune existența, la persoana considerată a fi supradotată, unui sistem nervos central a cărui structură și funcționare este astfel dezvoltat încât îl capacitează să memoreze, să învețe, să raționeze peste media populației de aceeași vârstă.

Totuși supradotarea nu presupune doar existența unor abilități foarte bine dezvoltate ci necesită și persistența lor pe o lungă durată de timp. Deși supradotarea este grevată de dimensiunea de preconditionare, în sensul că supradotarea este determinată de caracteristici somatice, de existența unor abilități intelectuale înnăscute (aptitudini) care îl ajută pe supradotat să se manifeste ca atare, totuși pentru a se dezvolta pe măsura dotării, individul este condiționat de dimensiunea de activare. Aceasta la rândul ei depinde de nivelul de motivație, de personalitatea individului, de oportunități sociale și de sistemul educativ la care are acces.

Dezvoltarea intelectuală excepțională determină la supradotați o sensibilitate emoțională, diferită de a majorității, care îi face deosebit de vulnerabili. Performanțele lor intelectuale excepționale nu sunt dublate de o rezistență emoțională pe măsură, astfel încât să fie capabili să înfrunte stresul social. Există o comparație metaforică care prezintă foarte bine caracteristicile supradotaților. Dacă marea majoritate a oamenilor privesc lumea și o percep ca și cum ar purta niște ochelari opaci, supradotații privesc lumea și o văd de parcă ar purta lentile superperformante, iar geniile văd realitatea ca privită printr-un microscop electronic. Aceste trăsături care îi fac atât de speciali le creează și vulnerabilități, pentru că vârsta cronologică care este mult rămasă în urma celei mintale nu le permite și o adaptare emoțională adecvată la capacitățile lor. De aceea pentru a se dezvolta la cotele maxime înscrise în codul lor genetic acești copii au nevoie de confort psihic, de un climat afectiv cald și generos, saturat de căldură sufletească și dragoste.

Se pune problema ce face societatea pentru a interveni oportun pentru identificarea și educarea copiilor supradotați. Ne referim la copii, pentru că este imperios necesar ca persoanele supradotate să fie identificate de la cele mai fragede vârste. De ce? Pentru a nu se pierde un important potențial. Un copil supradotat neidentificat de timpurie se poate pierde printre ceilalți dacă nu este sprijinit, în primul rând emoțional. Societatea, începând cu familia,

apoi instituțiile colare: grădinița și școala trebuie să-și îndrepte eforturile înspre acordarea unui interes, cel puțin la fel de concentrat ca și în cazul copiilor cu deficiențe. Și supradotații se încadrează în categoria copiilor cu cerințe educative speciale, prin prisma vulnerabilității lor emoționale și a inadaptabilității sociale. Din această categorie a persoanelor cu nevoi speciale de educație fac parte cei care din motive de tip genetic, social, economic sau cultural au nevoi speciale de educație. Se includ în această categorie: copii cu handicap din categoriile senzorial, fizico-locomotor, mintal-psihic, social, cultural, economic - copii provenind din casele de copii, copii de pușcăriași, de alcoolici, din familii destrămate sau familii cu un standard de viață sub pragul de sărăcie, familii de emigranți, de imigranți, alte handicapuri sau handicapuri multiple, ș.a.m.d., copii cu potențial înalt, copii înzestrați și talentați.

Având în vedere că majoritatea copiilor supradotați au nevoi speciale de educație, se impune existența unor programe de educație specializată în conformitate cu nevoile lor concrete și specifice de educație. Copiii supradotați datorită faptului că au o dezvoltare asincronă pe diferite paliere necesită condiții educative speciale, adaptate profilului lor psihologic. Aceste condiții speciale trebuie să corespundă atât din punct de vedere intelectual, cât și emoțional.

Pentru o intervenție oportună este necesară, în primul rând identificarea. De cele mai multe ori pentru identificarea supradotaților se utilizează testele de inteligență, care identifică nivelul intelectual al supradotaților. Astfel este utilizat, de obicei, testul Stanford-Binet și Scala Wechsler. Dacă folosim scalele IQ pentru indicarea nivelului de dezvoltare a inteligenței, conform curbei Gauss avem următoarele niveluri:

- 85 - 99 nivel inferior;
- 100 - 114 normal;
- 115 - 129 Strălucitor;
- 130 - 144 Talentat;
- 145 - 159 Talent superior;
- 160 - 180 Profund talentat;
- peste 180 Geniu.

Însă pe lângă testele de inteligență, după ultimele cercetări în domeniu, în special după studiile efectuate de Howard Gardner (1993) și ale sale inteligențe multiple, supradotarea poate fi regăsită și la alte niveluri de dezvoltare a personalității. Supradotații pot fi caracterizați cu următoarele atribute:

- gândire critică;
- creativitate;
- învățare într-un ritm rapid;
- curiozitate epistemică;
- abilități excepționale de exprimare verbală;
- spirit de observație excepțional;
- memorie excelentă;
- perseverență și perfecționism;
- sensibilitate exagerată.¹

Copiii care se situează la nivelul supradotării, se caracterizează prin trăsături distincte și particulare. De exemplu, copiii supradotați deși au acea capacitate analitică excepțională, în ceea ce privește relațiile interumane ei nu reușesc să gândească critic, ei se caracterizează printr-o candoare care-i face să fie expuși din punct de vedere emoțional, iar intervențiile educaționale inadecvate pot conduce la inadaptare școlară, la eșec școlar și traume sufletești ireversibile. Având tendința de a vedea aspectele pozitive, partea ideală a realității, partea frumoasă a lucrurilor, se expun involuntar riscurilor emoționale. Apare astfel o disonanță între realitatea concretă și realitatea percepută. Aceste neconcordanțe se adâncesc și mai mult dacă supradotații aparțin unor medii socio-culturale inadecvate, au părinți obișnuiți, cu un nivel cultural redus, care nu pot să înțeleagă situația propriului copil, nu îl înțeleg și nu îl pot ajuta. Un astfel de supradotat poate foarte ușor să nu acceadă la excelență, deși capacitățile sale native există. Dotarea nativă de cele mai multe ori nu este suficientă dacă nu se intervine și din punct de vedere instructiv – educativ, încă de la cea mai fragedă vârstă. Caracteristicile psihice unice îi situează în categoria copiilor cu nevoi speciale de educație, care necesită o educație specializată însoțită de consiliere psihologică. Se ridică astfel o problemă etică, cum ar trebui să se desfășoare programul educațional pentru acești copii, ar trebui să le creăm condiții diferite față de al celorlalți copii/elevi, nu este aceasta o discriminare, fie ea și pozitivă? Pe de altă parte dacă nu le oferim condiții optime, adaptate nevoilor lor speciale, s-ar putea ca acești copii, deși superior dotați, să-și piardă potențialul pe parcurs. Cine este atunci responsabil? Intrând în școală supradotații pot să aibă dificultăți majore de adaptare. Discrepanța dintre preocupările lor, care depășesc sfera de interes a celorlalți copii, îi pot segrega (în categoria copiilor ciudați, točilari etc.). Mulți copii supradotați pot

¹ Kari Miller, PhD

deveni introvertiți, cu preocupări ascunse de ochii celorlalți, de cele mai multe ori își vor disimula capacitățile excepționale pe care în cel mai bun caz le vor converti în hobby-uri, alții vor deveni retrași, asociați, incapabili să se integreze într-un grup, colectiv și în societate. Psihologii arată că frustrările trăite de supradotați în copilărie sunt responsabile de parcursul deveniri sociale, un copil supradotat care nu a fost sprijinit în copilărie poate fi regăsit în adultul ratat de mai târziu, deși avea toate atuurile pentru accesarea la reușită. De aceea este foarte important să se înțeleagă că supradotații necesită condiții diferite de a majorității copiilor. Școlile de masă, din păcate, oferă prea puține oportunități de dezvoltare pentru copiii supradotați deoarece:

- programa școlară este identică pentru toți copiii, chiar dacă există o oarecare flexibilitate (trunchi comun, CDȘ, curriculum extins etc.);
- clasele sunt foarte aglomerate, astfel încât, chiar dacă se vorbește de individualizarea învățării aceasta nu se poate realiza;
- condițiile materiale în ceea ce privește dotarea cu mijloace de învățământ este săracă, ceea ce din nou reprezintă un impediment în educarea diferențiată a copiilor dintr-o clasă obișnuită;
- accesul la internet limitat, resurse insuficiente;
- cadre didactice prea puțin pregătite pentru a interveni adecvat în educația copiilor supradotați;
- existența prejudecăților ș.a.

Școlile de masă adeseori nu oferă suficient sprijin și nu asigură condiții suficiente pentru elevii cu un nivel intelectual „normal”, cu atât mai puțin sunt pregătite să ofere oportunitățile necesare dezvoltării copiilor supradotați.

- Considerăm oportune școlile private care pot oferi condiții bune de dezvoltare pentru supradotați. Din nou se ridică o problemă etică, ne referim aici la faptul că aceste școli particulare sunt deosebit de costisitoare. Nu orice copil poate accede la o astfel de școală, doar cei proveniți din familii bine situate din punct de vedere financiar. Se cunoaște aspectul că supradotații provin din toate mediile sociale. Se cunosc cazuri de savanți, oameni geniali care au avut o descendență umilă, provenind din familii sărace, fără un statut social remarcabil. Copiii proveniți din familii ale căror condiții materiale sunt precare, din familii uniparentale, sau din familii dezorganizate au mai puține șanse și posibilități de a accede la o educație potrivită, care ar putea fi oferită de școlile private.

- O altă posibilitate de intervenție educativă ar fi clasele speciale pentru copiii supradotați. Ar fi de preferat ca pentru fiecare copil înzestrat de natură cu har și potențial să existe posibilitatea de a accede la o educație de excelență care să urmărească să descopere, să dezvolte și să promoveze potențialul ereditar prin intermediul unei educații individualizate, pe baza unui curriculum specializat, prin accelerare, îndrumare, mentorat, într-un mediu care să favorizeze o formare armonioasă, echilibrată prin intermediul unor specialiști cu vocație și dăruire.

-Potențialul intelectual, afectiv, volitiv, artistic al copiilor este necesar a fi identificat de timpuriu. Odată identificați acești copii au nevoie de sprijin pentru a-și dezvolta potențialul. Sprijinul trebuie să vină în mod unitar de la familie și societate. Pentru a realiza acest obiectiv de ordin moral în primul rând părinții ar trebui să fie instruiți prin diferite mijloace la îndemâna tuturor (mas-media, internet, instituțiile de învățământ), astfel încât să fie capabili să recunoască de timpuriu „semnele„ supradotării la proprii copii. Părintele este necesar să îndeplinească un rol activ în educația supradotaților, iar acest sprijin să se continue dincolo de porțile școlii. Adulții fie ei părinți, cadre didactice, consilieri școlari trebuie să fie permanent conștienți că supradotații leagă cu greutate prietenii, interesul și preocupările personale tranzitează preocupările celorlalți copii/elevi de aceeași vârstă.

Sprijinul permanent din partea familiei este o parte a garanției reușitei supradotaților pe drumul spre excelență. Însă accederea la o educație adecvată într-o școală privată de calitate, nu este suficientă fără sprijinul permanent al părinților. Familiei îi rămâne permanent datoria de a fi alături de copii, de a-i sprijini în momentele de slăbiciune, de nesiguranță, de a le monitoriza activitatea școlară, performanțele, neîmplinirile și de a interveni proactiv, printr-un sprijin efectiv. Oferirea condițiilor financiare fără limită nu garantează dezvoltarea potențialului nativ al supradotaților. Chiar și pentru părinții care au posibilitatea să le ofere copiilor o școală privată această oportunitate nu este suficientă pentru dezvoltarea adecvată a supradotaților. Cunoscându-se particularitățile psihologice specifice caracterizate printr-o sensibilitate emoțională deosebită, prin tendința spre perfecțiune, prin tendința spre distorsionarea realității, prin exacerbarea trăirilor emotive, este necesar un sprijin susținut emoțional din partea familiei și a celorlalți factori educativi.

Întregul program educațional din școlile de masă trebuie să aibă în vedere și această categorie distinctă de copii-supradotații.

Lor ar trebui să li se ofere oportunități școlare astfel încât să beneficieze de o educație de excelență în cadrul educației de masă, prin programe specifice orientate spre dezvoltarea abilităților lor. Acest tip de educație se impune a avea un caracter deschis atât la intrare cât și la ieșire, nefăcând discriminări pe criterii legate de vârstă, sex, rasă, cultură, origine socială, avere, localizare geografică, sau orice alte criterii.

- Ținând cont și de nevoile speciale ale copiilor supradotați de educație specializată, cadrul legislativ ar trebui să impună noi condiții de studiu în instituțiile școlare care să răspundă eficient nevoilor acestora. Aceste politici educaționale vis-a-vis de nevoile copiilor supradotați ar trebui să urmărească următoarele obiective:

- să creeze un mediu armonios pentru dezvoltarea inteligențelor multiple, a creativității umane și a realizării personale;
- să educe indivizii pentru folosirea potențialului lor creativ în slujba dezvoltării lor interioare pentru bunăstarea lor și a societății;
- să susțină unitatea de cerințe școală-familie –societate pe baza unor relații care să urmărească doar binele supradotatului;
- să întărească și dezvolte relații naturale, armonioase între indivizi și grupuri fundamentate pe relații socio - morale;
- să urmărească schimbarea atitudinii și prejudecăților în ceea ce privește supradotații.

În încercarea noastră de a impune o atitudine etică în ceea ce privește relația cu supradotații considerăm că sunt necesare deschiderea mai multe oportunități în identificarea și educarea timpurie a supradotaților. Afirmția mea se bazează pe cele mai recente studii de psihologie și pedagogie care stipulează aspecte privind necesitatea intensificării educației la vârstele timpurii. În perioada copilăriei mici, de la naștere și până la 12 ani surprindem perioada de formare a abilităților cognitive, sociale, afective și estetice într-un ritm accelerat. Acum se dezvoltă inteligența, creativitatea, abilitățile și aptitudinile copiilor. De modul în care se dezvoltă întreaga personalitate este responsabilă educația pe care o primește copilul în această perioadă. De calitatea educației la vârsta timpurie depinde evoluția omului în întregul său: studiile de ultimă oră au constatat că la 3 ani fiecare copil este înzestrat ("gifted"), toți mugurii dezvoltării potențialului său sunt activați: este creativ, este atent, doritor de învățare, are simțul dreptății, are umor, este capabil să se concentreze, este capabil de efort susținut, și cel mai important, este motivat. Aceleași cercetări arată că la 10 ani,

inteligentă și creativitatea sunt deja formate în proporție de 95-98%. Se impune astfel o școală în cadrul căreia să se facă educație autentică, o școală care cultivă valori ca *încredere, toleranță, onestitate, competență, performanță*.

Într-o sală de clasă formată din elevi de nivel eterogen, sarcinile de învățare vor fi rezolvate în timpi diferiți. Un bun profesor va fi pregătit pentru acei elevi care vor termina întotdeauna sarcinile cu cinci sau zece minute mai repede decât ceilalți elevi. Acestora trebuie să li se ofere sarcini mai complexe, probleme de gândire mult mai complicate astfel încât să le satisfacă capacitatea cognitivă. În fiecare clasă există copii supradotați într-un domeniu sau altul, aceștia trebuie să fie identificați de către profesori. Pentru a putea identifica copiii supradotați de ceilalți copii profesorul trebuie să fie pregătit, să le cunoască specificitatea și caracteristicile. În cele mai multe cazuri, la prima vedere, unii supradotați nu dau deloc impresia că ar fi dotați, însă un ochi avizat întotdeauna îi va identifica. Copiii supradotați manifestă capacitate de gândire abstractă, de analiză pertinentă, de asocieri între concepte, curiozitate nestăpânită, dorință de explorare în profunzime. Ei învață diferit de ceilalți copii, ei se manifestă diferit. De aceea este necesar ca fiecare profesor să încurajeze elevii să se dezvolte în conformitate cu aptitudinile lor, să-i încurajeze să evolueze oferindu-le oportunități de dezvoltare dincolo de ceea ce programa curriculară le oferă pentru vârsta lor. Copiii supradotați pot avea cunoștințe care le depășește nivelul de vârstă, astfel ei vor trebuie să asiste la ore și să reînvete cunoștințe pe care ei deja le dețin sau să rezolve probleme care sunt prea ușoare pentru ei, fenomen care conduce la plictiseală și pierdere de timp, de unde poate apărea și indisciplina și alte comportamente indezirabile în clasă. Este foarte important ca fiecare profesor înainte de predarea unei noi unități de învățare să cunoască printr-o evaluare reală nivelul la care se situează fiecare copil/elev din clasă.

Este necesară, de asemenea, o abordarea din perspective holistice în identificarea copiilor supradotați. Kazimierz Dabrowski, psihologul polonez spune că supradotații sunt identificați în primul rând după caracteristici de extraexcitabilitate pronunțată manifestată pe cinci planuri: psihomotor, senzual, emoțional, intelectual și imagistic, iar interesele lor se manifestă pe mai multe planuri deopotrivă, deși doar unul este dominant. De multe ori datorită excitabilității excesive mulți supradotați sunt diagnosticați greșit cu ADHD, datorită similitudinii manifestărilor:

- Comportament impulsiv;

- Vorbire precipitată;
- vorbire rapidă;
- Nervozitate și ticuri;
- Preferință spre mișcare rapidă și sport;
- Exprimarea fizică a emoțiilor;
- Insomnie etc..

Din punct de vedere al dezvoltării senzuale se poate observa la supradotați o foarte acurată dezvoltare a tuturor simțurilor: văz, miros, auz, gust, simț tactil. Aceste caracteristici îi determină să:

- aprecieze frumosul sub orice formă s-ar afla;
- sensibilitate exagerată;
- sensibilitate la poluare;
- sensibilitate tactilă (nu suportă să poarte anumite materiale care le conferă disconfort prin atingere cu pielea);
- necesitatea de a se simți confortabil în haine.

Din punct de vedere intelectual supradotații se recunosc printr-o intensă activitate intelectuală, prin profunzimea întrebărilor și prin permanenta curiozitate, par să gândească în permanență, depășind nivelul preocupărilor copiilor de o vârstă cu ei. Curiozitatea și întrebările profunde îi pun de multe ori în situația de a fi considerați de profesori și adulți insolenți și lipsiți de respect. Trăsăturile intelectuale se recunosc după următoarele aspecte persistente:

- curiozitate epistemică;
- dorința de a cunoaște și învăța;
- dorința de a rezolva probleme dificile;
- aviditate de a citi;
- gândire abstractă;
- gândire analitică;
- gândire critică;
- gândire independentă;
- capacitate de concentrare;
- abilitatea de a susține efort intelectual.

Din punct de vedere al dezvoltării imaginației, supradotații se remarcă printr-o imaginație bogată, care îi ajută să aleagă cele mai bune soluții întotdeauna.

- visează cu ochii deschiși;
- frică de necunoscut;
- simț al umorului;
- imaginație bogată;
- iubitori de poezie, muzică și dramă;
- iubitori ai fanteziei și imaginației;

- au prieteni imaginari;
- vizualizare detaliată.

Supradotați pot fi recunoscuți după sensibilitatea lor emoțională excesivă. De aceea de multe ori pot fi greșit diagnosticați ca hiperactivi sau cu tulburări bipolare. Acești copii pot fi caracterizați ca prea sensibili. Ei se manifestă astfel:

- emoții extreme;
- anxietate;
- sentimentul de inferioritate;
- complexe;
- singurătate;
- nesiguranță;
- timiditate;
- grijă pentru ceilalți;
- sentimentul dreptății;
- memorie foarte bună;
- necesitatea de securitate;
- manifestarea somatică a sentimentelor (dureri de stomac în cazul anxietății).

Rolul școlii este acela de a sprijini supradotații prin oferirea unor oportunități:

- pentru a explora arii întinse de interes și de a se angaja în rezolvarea diferitelor situații și probleme prin intermediul gândirii critice;
- sprijinirea elevilor în descoperirea propriilor domenii de interes și a aptitudinilor;
- ajutorarea supradotaților prin diferite mijloace pentru a-și dezvolta abilitățile;
- experimentarea învățării în medii școlare și extrașcolare;
- acordarea sprijinului emoțional prin consiliere și mentorat.

Se ridică încă o problemă de interes general când ne referim la educarea copiilor supradotați. Se pune problema cum își vor folosi acești supradotați capacitățile lor excepționale, în slujba cui le pun (Joan Freeman, What happens when gifted and talented children grow up). Este o problemă acută de etică și morală socială. Se cunosc din istoria omenirii atâtea cazuri de genii ale răului, minți geniale care au adus deservicii umanității. Educația supradotaților trebuie să fie atent orientată spre o educație a caracterului. Școala prin intermediul actorilor educaționali va întreprinde demersuri cu

foarte mult discernământ spre formarea profilului moral al supradotaților. Este imperios necesară o sinergie între dotarea excepțională și educarea caracterului supradotaților. Mentea lor excepțională, aptitudinile lor ieșite din comun, trebuie să fie orientate spre progresul umanității, spre binele omului și a mediului său de viață. Fructificarea dotărilor excepționale ale dotaților reprezintă o datorie a oricărui dascăl, aceea de a orienta dotarea lor spre valorile perene ale umanității: dragoste, bucurie, răbdare, generozitate, autocontrol, toleranță, dreptate, adevăr.

Lektor dr Gabriela Kelemen
Univerzitet „Aurel Vlaicu“ Arad
Rumunija

OBRAZOVANJE DAROVITIH I NEKOLIKO ASPEKATA VEZANIH ZA ETIKU

Darovita deca predstavljaju posebnu kategoriju, odlikujući se izuzetnim intelektualnim sposobnostima i analitičkim razmišljanjem koje prevazilazi nivo dece istog uzrasta. Koncept darovitosti odnosi se na natprosečne intelektualne sposobnosti kojima se dodaju i druge natprosečno razvijene sposobnosti. Odavno je napuštena teza po kojoj se darovitost odnosi samo na natprosečnu inteligenciju. Istraživanja su dovela do zaključaka koji uobličavaju nekoliko bitnih gledišta. Možemo, dakle, prepoznati nekoliko gledišta kada je reč o darovitosti, iz pedagoškog, psihološkog, društvenog i biološkog ugla.

Sa pedagoškog stanovišta, darovitost se odnosi na natprosečne sposobnosti deteta kada je reč o gradivu predeviđenom za njegov uzrast; da uči brzo i sa lakoćom.

Sa psihološkog stanovišta, smatra se da darovitost podrazumeva viši stepen mentalne razvijenosti u odnosu na hronološki – biološki uzrast.

Sa socijalnog stanovišta, darovitost podrazumeva ostvarivanje značajnih rezultata, korisnih u društvenom kontekstu do kojih darovito dete može doći zahvaljujući svojim sposobnostima.

Kada posmatramo sa biološke strane, darovitost podrazumeva postojanje razvijenog centralnog nervnog sistema čija je struktura natprosečno sposobna da obradi, memoriše, nauči.

Ipak, darovitost ne podrazumeva samo postojanje veoma razvijenih sposobnosti, već i njihovu održivost. Iako je darovitost određena somatskim karakteristikama, postojanjem urođenih sposobnosti koje pomažu darovite u njihovom ispoljavanju, jedinku određuje i aktivaciona dimenzija. Ona zavisi od motivacije, od ličnosti, od društvenih okolnosti i od obrazovnog sistema.

Natprosečna intelektualna razvijenost kod darovitih stvara emocionalnu osetljivost koja se razlikuje od emocionalne strukture većine, a time oni postaju krhki. Njihov intelektualni učinak ne prati i emocionalna snaga, tako da često nisu sposobni da se odupru društvenom stresu. Postoji metaforičko poređenje koje veoma

dobro predstavlja odlike darovitih. Ako zamislimo da velika većina ljudi posmatra svet oko sebe koristeći neodgovarajuće naočare, daroviti koriste naočare izuzetno velikih mogućnosti, dok geniji posmatraju realnost elektronskim mikroskopom. Ove sposobnosti, koje ih čine posebnim, stvaraju i osetljivost zato što hronološki uzrast ne dozvoljava odgovarajuće emocionalno prilagođavanje njihovim sposobnostima. Da bi se razvili do svog maksimuma, ovakva deca manifestuju potrebu za psihičkim komforom, prijateljskim okruženjem, ljubavlju i duhovnim mirom.

Postavlja se pitanje šta društvo čini i na koji način se upliće u proces identifikacije i obrazovanja darovitih. Govorimo prevashodno o deci jer je neophodno da postoji odgovarajući odnos još od najranijeg detinjstva. Zašto? Da se ne bi izgubio dragoceni potencijal. Darovito dete koje nije na vreme prepoznato, gubi se i utapa u većinu, a od velike važnosti jeste da ono ima emocionalnu podršku. Društvo, porodica, ustanove: vrtić i škola treba da se usresrede i pokažu odgovarajuće interesovanje, makar u meri u kojoj se posvećuje deci sa smetnjama u razvoju. Daroviti takođe pripadaju deci sa posebnim potrebama, naročito gledajući kroz prizmu svoje krhosti nemogućnosti socijalnog prilagođavanja. U kategoriju dece sa posebnim potrebama spadaju oni koji iz genetskih, društvenih ili ekonomskih razloga imaju potrebu za posebnim vidom obrazovanja. Tu spadaju: deca sa senzorijskim, fizičkim ili mentalnim hendikepom, društvenim, ekonomskim ili kulturnim problemima – deca bez roditelja, deca zatvorenika ili alkoholičara, deca iz problematičnih porodica, niskog životnog standarda, emigranti, deca sa mnogobrojnim hendikepima, itd, kao i deca sa velikim potencijalima, talentovana deca.

Imajući u vidu da kod većine darovite dece postoji potreba za posebnim vidovima obrazovanja, neophodno je postojanje specijalizovanih programa u skladu sa njihovim obrazovnim potrebama. Oni moraju biti prilagođeni, obzirom na asinhroni razvoj darovite dece. Posebnosti programa moraju voditi računa o intelektualnoj i emocionalnoj komponenti.

Za postojanje odgovarajućeg pristupa, neophodna je, pre svega, identifikacija. Za ovaj postupak, najčešće se koriste testovi inteligencije. Koristi se test Stanford – Bine i Vesler skala. Ako koristimo IQ skalu razvoja inteligencije, u skladu sa Gausovom krivom imaćemo sledeće stepene:

- 85 - 99 nizak stepen;
- 100 - 114 normalan;
- 115 - 129 izuzetan;

- 130 - 144 talenat;
- 145 - 159 istaknut talenat;
- 160 - 180 izuzetan talenat;
- iznad 180 genijalnost.

Pored testova inteligencije, naročito nakon novijih Gardnerovih istraživanja (1993) i njegove mnogostrane inteligencije, darovitost se može pronaći i na drugim stupnjevima razvoja ličnosti. Darovite možemo karakterisati pomoću sledećih atributa:

- kritička misao;
- kreativnost;
- učenje brzim tempom;
- epistemološka radoznalost;
- sposobnosti verbalnog izražavanja;
- izuzetna memorija;
- perfekcionizam i upornost;
- izuzetna osetljivost.²

Daroviti se odlikuju izrazitim osobenostima. Iako poseduju izrazitu analitičnost, kada je reč o interpersonalnim odnosima, oni ne uspevaju da kritički razmišljaju, karakteriše ih toplina koja ih čini osetljivim, a neodgovarajući obrazovni postupci mogu dovesti do neprilagođavanja školskim uslovima, čak neuspeha i trajnih duševnih trauma. Težeći da prepoznaju pozitivne strane sveta oko sebe, idealizujući ga, nesvesno se izlažu emocionalnim rizicima. Dolazi do disonance između stvarne slike i percepcije. Ove disonance produbljuju se u značajnoj meri, naročito kada daroviti potiču iz neadekvatne društvene i kulturne sredine, gde roditelji ne mogu percipirati situaciju u kojoj se nalaze njihova deca, ne shvataju ih i ne mogu im pomoći. Takvo darovito dete veoma lako posustaje u svom napredovanju, iako poseduje genetske predispozicije. Neophodno je da dođe do uplitanja obrazovanja i vaspitanja na najranijem uzrastu.

Postavlja se etičko pitanje da li programi namenjeni ovoj deci treba da se odvijaju u različitim uslovima u odnosu na ostalu decu, da li vršiti pozitivnu diskriminaciju i u kojoj meri je ona pozitivna? S druge strane, odsustvo odgovarajuće pažnje može dovesti do gubitka potencijala. Ko bi tada bio odgovoran? U školi, daroviti mogu imati poteškoće. Njihova posebna interesovanja ih mogu koštati etiketiranja (čudaci, bubalice, itd.).

Mnoga darovita deca mogu postati introvertna ne ispoljavajući svoja interesovanja, potiskivajući ih ili pretvarajući u

² Kari Miller, PhD

hobije. Neki mogu postati povučeni, asocijalni, nesposobni da se integrišu u određenu grupu ili društvo. Psiholozi smatraju da frustracije koje daroviti proživljavaju u detinjstvu izuzetno utiču na njihov dalji društveni život, darovito dete koje nije imalo podršku u detinjstvu kasnije se gubi. Zato je neophodno shvatiti da daroviti moraju imati posebne obrazovne uslove. Škole ne mogu pružiti ovakve pristupe zato što su:

- školski programi identični, bez obzira na manje fleksibilnosti (posebni kurikulumi);
- odeljenja su veoma brojna pa se individualizacija teško može realizovati;
- tehnička opremljenost nije odgovarajuća, kao ni finansijska potpora;
- pristup internetu je ograničen;
- ne postoji odgovarajuća pripremljenost nastavnog kadra;
- postojanje predubeđenja, itd..

Škole često nisu u mogućnosti da pruže odgovarajuću podršku ni deci normalnih intelektualnih mogućnosti a kamoli darovitima.

- Smatramo da privatne škole mogu pružiti odgovarajuće uslove za razvoj darovitih. Opet se postavlja pitanje etike, obzirom na to da su ove škole izuzetno skupe. Pristup njima imaju porodice natprosečnih materijalnih mogućnosti. Poznato je, međutim, da daroviti potiču iz različitih društvenih slojeva. Mnogi naučnici, genijalci, poticali su iz porodica sa skromnim materijalnim mogućnostima. Deca proistekla iz takvih porodica, deca bez jednog roditelja, imaju manje šanse da pohađaju privatnu školu.

- Jedan drugi mogući pristup bilo bi osnivanje posebnih odeljenja za darovite. Svako darovito dete trebalo bi da ima mogućnost pristupa obrazovanju koje bi mu omogućilo da razvije sve svoje genetske predispozicije. Obrazovanje usmereno ka individualizaciji, posebnim kurikulumima, mentorstvu, ostvareno u okruženju koje podstiče harmoničan razvoj.

- Intelektualni, afektivni, volitivni i umetnički potencijal treba identifikovati na najranijem uzrastu. Takvoj deci mora se obezbediti odgovarajuća podrška u porodici i društvu. Za ostvarivanje ovog cilja, neophodno je da i roditelji imaju odgovarajuće obrazovanje a za to mogu poslužiti mediji (internet i obrazovne ustanove), kako bi isti bili sposobni da prepoznaju znakove darovitosti kod svoje dece. Roditelji treba da imaju aktivnu ulogu u obrazovanju darovitih, a njihova podrška treba da

bude kontinuirana, s one strane školskih vrata. Odrasli moraju biti svesni i činjenice da daroviti veoma teško stižu prijatelje, a njihove oblasti interesovanja često su različite u odnosu na ostalu decu.

Stalna podrška od strane porodice predstavlja neku vrstu garancije uspeha darovitih. Adekvatno obrazovanje u okviru privatnih škola nije samo po sebi dovoljno već mora postojati stalna podrška roditelja. Obezbeđivanje finansijskih uslova nije dovoljno za razvoj darovitih. Poznavajući psihološke karakteristike, posebnu emocionalnu osetljivost i težnju ka savršenstvu darovitih kao i distorziju realnosti, neophodna je podrška roditelja i ostalih obrazovnih faktora.

Obrazovni sistem mora uključiti i kategoriju darovitih. U okviru državnih škola treba da postoje programi koji će podržavati njihove osobenosti. Ovaj vid obrazovanja treba da karakteriše otvorenost, odsustvo polne, rasne, kulturne, socijalne i drugih vrsti diskriminacije.

Uzimajući u obzir posebne potrebe darovitih, zakonodavstvo bi trebalo da prati potrebe darovitih. Obrazovna politika trebalo bi da sebi za cilj postavi sledeće:

- da stvori adekvatne uslove za razvoj mnogostranih inteligencija, kreativnosti i ličnog ostvarenja;
- da obrazuje jedinke kako bi one mogle da iskoriste svoj stvaralački potencijal u funkciji ličnog ostvarenja i društvenog boljitka;
- da podržava saradnju na relaciji škola-porodica, u funkciji stvaranja najboljih uslova za razvoj darovitih;
- da razvija prirodne i harmonične odnose između jedinki i grupa, bazirane na društveno-moralnim odnosima;
- da prati menjanje mišljenja i predubedenja kada je reč o darovitima;

U pokušaju da damo određeni etički pristup kada je reč o odnosu prema darovitima, smatramo da je potrebno stvoriti više mogućnosti za ranu identifikaciju i obrazovanje darovitih. Moje ubeđenje zasnovano je na najnovijim istraživanjima iz oblasti psihologije i pedagogije koja se bave aspektima obrazovanja na ranom uzrastu. U detinjstvu, od rođenja pa do 12-te godine kognitivne, socijalne, afektivne i estetske sposobnosti formiraju se brzim tempom. Razvija se inteligencija, kreativnost, sposobnosti dece. Obrazovanje koje dete dobija u ovom periodu, odgovorno je za način na koji će se razvijati celokupna njegova ličnost. Kvalitet obrazovanja odgovoran je za celokupan razvoj: istraživanja su pokazala da je svako dete sa tri godine kreativno, pažljivo, željno

učenja, poseduje osećaj za pravičnost, duhovito je, sposobno da se koncentriše, sposobno da učini intelektualni napor i što je najvažnije, motivisano je. Isto istraživanje pokazuje da su inteligencija i kreativnost na uzrastu od deset godina, formirani u procentu od 95-98%. Obrazovanje, dakle, treba da dalje podstiče vrednosti kao što su *poverenje, tolerancija, poštenje, kompetentnost, učinak*.

U odeljenju u kojem je nivo heterogen, zadaci će se rešavati u različitom vremenskom periodu. Dobar nastavnik biće uvek spreman za one učenike koji svoje zadatke završavaju ranije. Njima treba zadavati kompleksnije zadatke, tako da oni zadovolje njihove mogućnosti. U svakom odeljenju postoje darovita deca koja svoju darovitost ispoljavaju na različitim poljima i njih nastavnici treba da identifikuju. Potrebno je da nastavnik bude obučen za to i da poznaje specifičnost i karakteristike takvog poduhvata. Neka deca, na prvi pogled ne pokazuju se kao darovita ali zato je potrebno da postoji budno oko koje će ih primetiti. Daroviti se ispoljavaju kroz apstraktno razmišljanje, zdravu analizu, povezivanje koncepata, izuzetnu i nezaustavljivu radoznalost, kao i želju za prodiranjem u suštinu problema. Imaju različite načine učenja u odnosu na drugu decu, zato je potrebno da nastavnici podstiču decu da se razvijaju shodno svojim mogućnostima, da im pružaju obrazovanje izvan školskih okvira. Daroviti znaju i poznaju više od ostalih tako da su oni stavljeni u položaj da na časovima ponavljaju ono što već znaju ili da rešavaju zadatke koji su za njih suviše laki, što može dovesti do njihovog dosađivanja, gubitka vremena pa, čak, i do njihove nediscipline. Veoma je bitno da svaki nastavnik, pre obrađivanja nove nastavne jedinice, sprovede evaluaciju i stvori sliku o realnom stepenu znanja u svom odeljenju.

Ukazuje se potreba i za holističkim pristupom. Kazimierz Dabrowski, poljski psiholog, smatra da se daroviti identifikuju pre svega po karakteristikama na pet planova: psiho-motoričkom, senzorijskom, emocionalnom, intelektualnom, imaginarnom, a njihovi interesi manifestuju se u više polja, mada je jedan dominantan. Često se događa da su daroviti pogrešno dijagnostifikovani kroz ADHD, zbog sličnosti manifestovanja:

- impulsivnost u ponašanju;
- brz govor;
- nejasan govor;
- nervoza i mucavost;
- težnja ka dinamičnosti i sportu;
- fizička manifestacija emocija;

- nesanica, itd.

Kada govorimo o senzorijskom razvoju, kod darovitih se može primetiti izrazito uspešan stepen razvijenosti čula, vida, mirisa, sluha, ukusa, dodira, što omogućava:

- uočavanje lepog, ma u kom obliku se ispoljava;
- izrazitu osetljivost;
- osetljivost na zagađenje;
- osetljivost dodira (ne podnose određene materijale u dodiru sa kožom);
- potrebu da se prijatno osećaju u odeći.

Daroviti se prepoznaju po intenzivnoj intelektualnoj aktivnosti, ozbiljnosti pitanja koja postavljaju i po stalnoj radoznalosti koja je kod njih prisutna. Stvara se utisak da stalno razmišljaju. Radoznalost i pitanja koja postavljaju nekada su od strane nastavnika protumačena kao odsustvo poštovanja. Intelektualne odlike prepoznaju se po sledećem:

- epistemološka radoznalost;
- znatiželja;
- želja da se reše teži zadaci;
- brzo čitanje;
- apstraktno razmišljanje;
- analitičnost;
- kritičnost;
- nezavisnost mišljenja;
- sposobnost koncentracije;
- sposobnost da se izdrži intelektualni napor.

Daroviti se odlikuju izrazitom maštom koja im pomaže u pronalaženju odgovarajućih rešenja.

- sanjari su;
- plaše se nepoznatog;
- duhoviti su;
- maštoviti;
- vole poeziju, muziku, dramu;
- imaju imaginarne prijatelje;
- imaju sposobnost detaljisanja.

Daroviti se prepoznaju i po svojoj hipersenzibilnosti. Često su zato dijagnostifikovani kao hiperaktivni. Smatraju se preterano osetljivim i manifestuju se kroz:

- ekstremne emocije;
- anksioznost;
- osećaj inferiornosti;

- komplekse;
- samoću;
- nesigurnost;
- ćutljivost;
- brigu za druge;
- osećaj pravićnosti;
- veoma dobru memoriju;
- potrebu za samoćom;
- somatske poremećaje (bolove u stomaku u slućaju

anksioznosti).

Uloga škole jeste da stvori odgovarajuće uslove za razvoj darovitih kroz:

- stimulisanje njihove kritićke misli;
- podržavanje ućenika u otkrivanju svojih potencijala ;
- podržavanje razvijanja sposobnosti darovitih;
- eksperimentisanje ućenja u školskim i vanškolskim

uslovima;

- davanje emocionalne podrške, mentorstvo, itd..

Postavlja se još jedno pitanje kada govorimo o darovitima, a to je, na koji naćin će daroviti iskoristiti svoje potencijale, u ćijoj funkciji će oni biti (Joan Freeman, What happens when gifted and talented children grow up). To predstavlja akutni etićki i moralno – socijalni problem. Istorija poznaje mnogobrojne genije zla, genijalne mozgove koji su ćovećanstvu naneli mnogo zla. Škola, zato, ima veliku ulogu u formiranju moralnog profila darovitih. Neophodna je sinergija izmeću darovitosti i kreiranja karaktera darovitih. Njihove izuzetne sposobnosti, njihov um, treba da bude usmeren ka napretku njihovog okruženja i ćovećanstva uopšte. Jedan od zadataka nastavnika je upravo usmeravanje njihovih izuetnih sposobnosti ka vrednostima ćovećanstva: ljubavi, sreći, strpljenju, autokontroli, toleranciji, pravićnosti, istini.